

JOHN HOLTEN-ANDERSEN

MARIE HOLT RICHTER

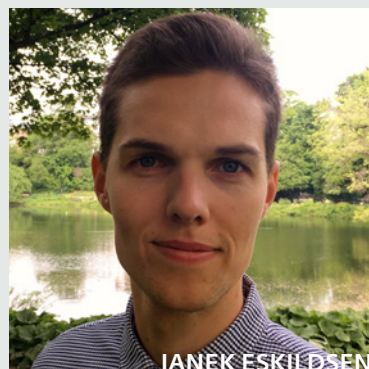
ANNE GRETE CLAUDI JENSEN

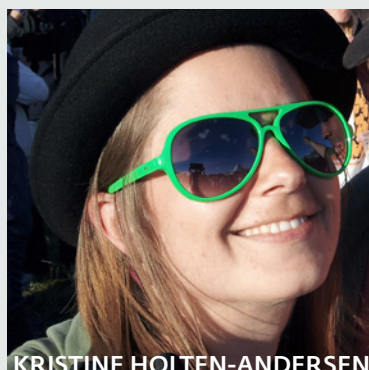
STIG MELDGAARD

RAHEL WOLF

JANEK ESKILDSSEN

KRISTINE HOLTEN-ANDERSEN

Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid

Af John Holten-Andersen, Marie Holt Richter, Anne Grete Claud Jensen, Stig Meldgaard, Rahel Wolf, Janek Eskildsen og Kristine Holten-Andersen

I 2011 udgav NOAH-Modvækst i samarbejde med Forlaget Hovedland bogen ›Modvækst – omstilling til fremtiden‹. Den var et forsøg på at genrejse den kritik af vækst-paradigmet, som voksede frem og fik ret stor klangbund i 1970'erne, bl. a. inspireret af Romklubens udgivelse ›Grænser for Vækst‹, men som døde bort igen fra midten af 1980'erne og frem. Op igennem nullerne begyndte flere og flere græsrodsaktivister og kritiske intellektuelle imidlertid at rejse vækst-kritikken på ny, hvilket bl. a. hang sammen med, at de foregående årtiers forsøg på at afbøde de negative miljøkonsekvenser af den fortsatte vækst, havde slået fejl: Naturen blev fortsat mere forarmet, miljøet fortsat mere forurenet og klimaet var på vej til at gå amok.

Udover at deltage i diverse nationale og internationale netværk og arrangementer om ›de-growth‹ besluttede vi at udgive en dansk antologi om emnet, der altså i 2011 førte til ovennævnte publika-

tion. Bogen havde fokus på en kritik af vækst-paradigmet og dets negative konsekvenser for miljø, beskæftigelse, byudvikling, hverdagsliv, børneopdragelse mm. Der var også ansatser til alternativer, men det var ikke her hovedvægten lå. Kritikken var i højsædet.

Kritik er nødvendig, men i sig selv skaber det ikke forandring. Forandring kommer først med handlinger og de vokser ikke automatisk ud af en nok så rammende kritik. Derfor må kritikken suppleres af forestillinger om, at verden kan indrettes på en anden måde samt konkrete eksempler på, hvordan man kan gøre det i praksis. Derfor besluttede vi i NOAH-Modvækst at følge kritikken op af nok en publikation, der skulle fokusere mere på nogle positive omstillingsvisioner suppleret med erfaringer fra konkrete omstillingsinitiativer. Det har ført til nærværende bog – som vi har valgt at give titlen *Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid*.

Her tager vi afsæt i det faktum, at

vækst-samfundet hører fortiden til. Det har ganske enkelt nået sine grænser – miljømæssigt, socialt, kulturelt, politisk og også økonomisk – hvorfor vi konfronteres med kriser på stort set alle områder af samfundslivet. Det gælder også på det økonomiske område, hvor væksten som bekendt er gået i stå. Frem for forgæves at forsøge at få gang i væksten på ny, kan vi lige så godt indstille os på et liv efter væksten, dvs. engagere os i den nødvendige og meningsfulde omstilling til et nyt paradigme. Det er der heldigvis ganske mange mennesker, der allerede gør og det er i høj grad deres visioner og vidnesbyrd, som denne bog forsøger at formidle.

I den almindelige samfundsdebat italesættes alternativer til vækstsamfundet gerne under betegnelsen »bæredygtig«, hvorfor nærværende bog altså skriver sig ind i den brede politiske understrøm i samfundet, der arbejder for en »bæredygtig omstilling«. Da såvel kritikken af vækst-imperativet som bæredygtighedsbegrebet historisk er vokset frem som svar på en eskalerende miljøkrise, har den »bæredygtige omstilling« hidtil primært handlet om, hvordan vi kan indrette samfundet på en måde, så belastningerne af natur og miljø reduceres. Derfor kaldes det også for »grøn omstilling«, hvor der af gode grunde er

meget fokus på samfundets fysiske indretning, dvs. landbruget, industrien, energisektoren, transporten osv.

I nærværende bog har vi valgt at anske problemet bredere. Det er ikke fordi vi mener, at »den grønne omstilling« af samfundets fysiske infrastruktur er

»Vækst-samfundet hører fortiden til. Det har ganske enkelt nået sine grænser – miljømæssigt, socialt, kulturelt, politisk og også økonomisk – hvorfor vi konfronteres med kriser på stort set alle områder af samfundslivet.«

uvæsentlig, men denne er jo indlejret i en meget bredere økonomisk, social og kulturel kontekst, der etablerer de mentale og institutionelle rammer for de fysiske aktiviteter i samfundet. Hvis vi skal gøre os håb om en omstilling af de fysiske aktiviteter, der rækker videre end enkeltstående »tekniske fix«, må vi nødvendigvis forholde os til disse bredere samfundsmæssige aspekter. Derfor har vi i denne publikation valgt at se på nogle af de centrale institutioner i samfundet, der så at sige tilvejebringer de økonomiske, sociale og kulturelle betingelser for det eksisterende vækstparadigme og som vi er nødt til at ændre, hvis vi skal omstille samfundet. Af samme grund bruger vi i det følgende begrebet »bæredygtig« frem for begrebet

»grøn«, fordi det i højere grad er åbent for disse bredere aspekter.

Denne bredere tilgang har også en anden begrundelse, for vækst-imperativet har jo ikke alene konsekvenser for natur og miljø, selvom det især er disse, der indtil videre har givet anledning til kritisk overvejelse og samfundsmæssig debat. Vækst-paradigmet påvirker tværtimod alle sider af tilværelsen og alle dele af samfundslivet, for det er i bund og grund udtryk for et bestemt syn på *hvem mennesket er og hvad den menneskelige bestræbelse går ud på*.

Kort sagt tager det sit udgangspunkt i forståelsen af mennesket som et særligt privilegeret »åndsvæsen«, der har skilt sig ud fra og står hævet over den kropsligt og sanseligt givne natur. Som sådan handler den menneskelige bestræbelse om at forme verden i sit eget billede, hvilket indebærer, at vi må betvinge den kropsligt givne natur, herunder vores egen natur som kropslige og sanselige væsener. Udvikling, fremskridt og vækst – tre nøje sammenhængende begreber – handler i bund og grund om dette.

Det har ikke alene konsekvenser for natur og miljø, men præger tankegangen i alle samfundets bærende institutioner, hvorfra det strømmer ud i og former alle sider af samfundslivet: Vore fællesskaber, vort demokrati, vort arbejde, vore uddannelser, vores sundhed osv. Vil vi udfordre vækst-imperativet og fremme en »bæredygtig omstilling«

kommer vi derfor ikke uden om, at skulle forholde os til disse brede sammenhænge og forsøge at angribe problemet fra så mange vinkler som muligt.

Om bogens opbygning

Netop det har været tankegangen bag struktureringen af denne bog, som vi har valgt at bygge op efter nogle temaer, som vi i redaktionen anser som centrale konfliktzoner og vigtige for den brede omstilling, som vi bekender os til. De temaer, vi endte med at fokusere på, er: 1) Sundhed 2) uddannelse 3) arbejde 4) fællesskab og 5) økonomi. Hvert tema består af 3 artikler fra tre forfattere suppleret af en rundbordssamtale, hvor forfatterne diskuterer på tværs af deres bidrag. Derudover har vi valgt at inkludere 4 enkeltstående artikler, der tematiserer nogle mere tværgående problemstillinger: 1) Sundhed og bæredygtighed 2) Frihed og grænser 3) Det moderne tidstyranni og 4) Demokrati contra nødvendighed.

I det følgende gives en kort begrundelse for valget af de 5 temaer og 4 tværgående artikler:

Sundhed

Sundhed fylder rigtig meget i den offentlige debat og sundhedssektoren er en af de største i samfundet. Området minder meget om natur- og miljøområdet, både i genstandsfeltet og i den fremherskende tilgang. Alligevel er der forbavsende lidt dialog på tværs af de

etablerede institutioner indenfor de to genstandsfelter. Der tales to forskellige sprog på trods af, at de grundlæggende problematikker indenfor de to felter er meget parallelle, ja, vor tids fremherskende livsstils-betingede sygdomme hænger efter vores mening nøje sammen med vækst-imperativet. En bæredygtig omstilling af samfundet må derfor nødvendigvis omfatte sundhedsområdet og udfordre det herskende sundhedsbegreb. Det er ambitionen med dette tema.

Uddannelse

Det er først og fremmest i vort uddannelsessystem, at vore kulturelle værdier dannes og vores verdensbillede formes. Det er her vi rustes til at engagere os i samfundet omkring os og bidrage med de særlige kompetencer, vi hver især har. Den bæredygtige omstilling må derfor grundfæstes i vort uddannelsessystem, men som det ser ud nu, har systemet i udtalt grad svigtet denne opgave. I

»konkurrencestatens« navn har det fremherskende mantra tværtimod været at forberede de unge til vækst-samfundets betingelser. Og dog spirer det i det små – indenfor såvel som udenfor de etablerede institutioner. Dette tema diskuterer, hvad der rør sig og hvad der kan gøres.

Arbejde

Alle levende væsener indgår i et stofskifte med sine omgivelser og udfører i den forstand et arbejde, hvis formål er at tilfredsstille kropsligt givne behov. Dette er også udgangspunktet for det menneskelige arbejde, men med tiden er de kropslige behov trådt i baggrunden til fordel for en akkumulation af rigdomme, der intet kropsligt formål har. I dag er arbejdet i vidt omfang blevet en trædemølle, der er underlagt vækst-samfundets imperativer. En bæredygtig omstilling af vort samfund kræver en omtænkning af arbejdsbegrebet, der lægger vægt på kvalitet frem for kvantitet, fordybelse frem for effektivitet og omsorg frem for beherskelse. I dette

»En bæredygtig omstilling af vort samfund kræver en omtænkning af arbejdsbegrebet, der lægger vægt på kvalitet frem for kvantitet, fordybelse frem for effektivitet og omsorg frem for beherskelse.«

tema diskuteres, hvordan vi kan økologisere arbejdet, herunder bl.a. hvilken rolle fagbevægelsen kan/bør spille i den omstilling.

Fællesskab

Vækst-paradigmet begrundes ofte med frigørelse. Den fremadskridende tekno-

logiske beherskelse af naturen, som er en integreret del af vækst-tænkningen, sætter angiveligt mennesket fri af de naturgivne begrænsninger. I samme ombæring frigør den os fra de forpligtigende fællesskaber, der tidligere var bundet til et bestemt sted og de hertil knyttede lokale ressourcer. I stedet har vi hyldet det »frigjorte« individ, der dog er spundet ind i et globalt netværk af magtfulde kommercielle interesser. En re-vitalisering af lokalt forankrede fællesskaber er en afgørende del af den bæredygtige omstilling – og heldigvis er mange græsrodder allerede engageret heri. I dette tema tages pulsen på fællesskaberne i dagens Danmark med afsæt i tre udvalgte konkrete eksempler.

Økonomi

Vækst-tænkningen gennemsyrrer som sagt alle de bærende institutioner i vort samfund, men det er i det herskende økonomiske system, dvs. kapitalismen, at denne tænkning kommer til udtryk i den mest rendyrkede form. Kapitalisme er ganske enkelt svanger med vækst, hvorfor et kapitalistisk samfund uden vækst betyder krise, arbejdsløshed og social udstødning. Derfor handler mainstream økonomisk teori og politik om, hvordan man bedst skaber forudsætnin-gerne for fortsat vækst, stort set uanset konsekvenserne for miljø og menne-

sker. En bæredygtig omstilling kommer derfor ikke udenom en grundlæggende omtænkning af vort økonomiske system og den hermed forbundne tænkning. I dette tema gives tre forskellige bud på, hvordan denne svære opgave kan gribes an.

Tværgående artikler

Udover de ovennævnte 5 temaer har vi som nævnt valgt at bringe 4 enkeltstående artikler, der går på tværs af temaerne.

Den første har titlen *Sundhed og bæredygtighed* og handler om sammenhængen mellem natur, miljø og sundhed. Artiklen kritiserer den fremherskende (teknologiske) tilgang til sundhed, hvor det snarere drejer sig om behandling af sygdom frem for fremme af sundhed. Der argumenteres for et helhedssyn på sundhed, der ser mennesket som en del af komplekse levende systemer, herunder ikke mindst naturgrundlaget.

»Den bæredygtige omstilling indebærer nødvendigvis en accept af grænser, hvilket udfordrer vores indgroede forestillinger om individets frihed.«

Den næste artikel handler om *Frihed og grænser*. Her peges der på, at den bæredygtige omstilling nødvendigvis indebærer en accept af grænser, hvilket udfordrer vores indgroede forestillinger om

individets frihed. Artiklen diskuterer, hvordan vi kan håndtere den konflikt.

Den tredje artikel hedder »*Beregner ny rute*«, hvilket henviser til vores fortravlede hverdag, hvor vi aldrig kan være til stede i nuet, fordi vi konstant skal være på farten og derfor hele tiden skal »beregne ny rute«. Artiklen diskuterer tidstyveriet i vor tids hektiske samfund og kommer med bud på, hvordan vi kan sætte hælene i.

Den fjerde og sidste artikel har titlen *Nødvendighedens diktatur*. Her går i rette med de senere års tendens til at argumentere for politiske tiltag med henvisning til objektive nødvendigheder, der

først og fremmest er økonomisk begrundet. Hermed sættes den demokratiske debat reelt ud af funktion, hvorfor der snarere er tale om en form for diktatur. Artiklen diskuterer, hvordan vi får genskabt en reelt demokratisk værdidebat.

Med disse indledende overvejelser og introduktion til bogens temaer håber vi, at du kære læser, har lyst til at lade dig inspirere af de følgende sider. Fra redaktionen vil vi gerne takke alle bidragyderne til denne bog, forfatterne, Kristine Holten-Andersen der har stået for illustrationerne og forlaget Hovedland, der nok engang har lagt navn til en kontroversiel publikation.

Livet efter væksten

© Forfatterne og Forlaget Hovedland, 2016
Redaktion: John Holten-Andersen, Marie Holt Richter, Anne Grete Claudi Jensen, Stig Meldgaard, Rahel Wolff, Janik Eskildsen, Kristine Holten-Andersen
Omslag:
Tilrettelæggelse: Finn Brohus
Sat med Fedra
Trykt hos

ISBN 978-87-7070-

Forlaget Hovedland
www.hovedland.dk
mail@hovedland.dk

Indhold

Introduktion

Tema 1: Sundhed

17 Sundhed og det hele menneske
Af Peter la Cour

31 Forebyggelse og sundhedsfremme
Af Torben Jørgensen

45 Det unge potentiale i bæredygtig omstilling
Af Katarina Marelja og Henrik Feldtmose

53 Der var også modstand mod afskaffelse af opiumshandel
Rundbordssamtale

57 Tværgående artikel 1: Sundhed og bæredygtig omstilling
Af Anne Grete Claudi Jensen

Tema 2: Uddannelse

73 Læring i bæredygtighed – et opgør med konkurrencestaten
Af Knud Illeris

85 Bæredygtig læring – erfaringer fra den Grønne Friskole
Af Karen MacLean

99 Den sovende kæmpe – uddannelse og læring som del af bæredygtig omstilling
Af Jeppe Læssøe

111 Bæredygtig dannelse – fra oven eller fra neden?
Rundbordssamtale.

119 Tværgående artikel 2: Frihed og grænser
Af Marie Holt Richter.

Tema 3: Arbejde

135 Håndværkets genfødsel
Af Karsten Munk-Petersen

147 Arbejdskraft eller skaberkraft
Af Steen Møller

161 Ud af trædemøllen
Af Ole Busck

174 Måske ku' vi!
Rundbordssamtale

181 Tværgående artikel 3: Beregner ny rute
Af Kristine Holten-Andersen

Tema 4: Fællesskab

195 Samsø – et moderne fællesskabsprojekt
Af Søren Hermansen

207 Nye muligheder – i et fællesskab på landet
Af Elsebeth Lægård m.fl.

223 Medborgerskab i det 21. århundrede
Af Andreas Lloyd

236 Fællesskab er ikke et hurraord!
Rundbordssamtale

245 Tværgående artikel 4: Nødvendighedens diktatur
Af Stig Meldgaard

Tema 5: Økonomi

257 I skyggen af den forsvundne vækst
Af Peter Nielsen

271 Den finansielle sektors rolle i den bæredygtige omstilling
Af Lars Pehrson

285 Økologisk økonomi i teori og praksis
Af Rune Wingård

298 Før den næste boble brister
Rundbordssamtale
